

Vysokoškolské vzdělávání v oboru sociální práce s akcentem na dobu normalizace

Pavla Kodymová

„V celé dosavadní historii byli vynikajícími lidry obyčejní lidé s neobyčejnou vizí — a s dovedností tuto vizi komunikovat.“

Peter Urs Bender

ANOTACE

Text je zaměřen na období následující po likvidaci vzdělávacího systému v sociální práci, která nastala v důsledku politických i společenských změn po roce 1948. Období normalizace (1970–1989), je pak obdobím snah sociálních pracovníků o obnovu tohoto systému až po znovu zavedení studia sociální práce na vysokých školách.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sociální práce, normalizace, vzdělávání

ABSTRACT

The article focuses on the description of the development of education in social work in Czechoslovakia at the time of normalization (1970–1989). The topic was elaborated based on the outcomes of the historiographical research of archive documents carried out in 2014–2017.

KEY WORDS

Education in social work; normalization, history, Czechoslovakia

ÚVOD

Rozmanitost sociální práce se v rychle se rozvíjejícím a globalizujícím světě stala stálou výzvou pro výzkum, vzdělávání a praxi. Na tu však nelze uspokojivě reagovat, aniž bychom porozuměli historickému kontextu rozvoje oboru, jeho postavení a roli utvářené v rámci specifických tradic sociálních systémů ve vlastní zemi. Proto postupně mapujeme rozsáhlý terén své dávné i nedávné historie. Rozsáhlý, protože se počátky moderní historie sociální práce odvíjejí od její předprofesionální podoby postavené na tisíciletých kořenech svépomocných, dobročinných, charitativních a jiných prosociálních opatření, která se začala postupně proměňovat v profesi až na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Kdy se — jak konstatovala Vostřebalová (1930) — stala sociální práce povoláním zcela novým, ačkoliv jeho podstata byla stará jako kulturní lidstvo samo. Obsahem tohoto náhledu do vlastní historie je výšeč ze stoletých dějin domácího vzdělávání v sociální práci, konkrétně stručné představení více než tři dekády trvajících snah o obnovení vysokoškolského studia, které bylo zrušeno v padesátých letech minulého století.

VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI DO ROKU 1948

Než se stala česká sociální práce samostatnou profesí, musela projít stejně jako v jiných státech třemi stádii: (a) z práce neškolené, laické, k práci odborné, (b) z práce dobrovolné k práci placené a (c) z péče dobrovolných spolků k organizované veřejné péči. Mezi lety 1918–1938 byla vybudována síť škol sociální práce středoškolského a vyššího typu. Školy vyššího typu vycházely hlavně ze zahraničních, převážně amerických vzorů zaměřených na sociální lékařství a „výchovu“ sociálních sester a školy střední měly spíše domácí, národní charakter (tradice spolků Vesny a Živeny), a vycházely spíše z bezprostředních potřeb terénu. Školy byly vydržované různými zřizovateli z veřejnoprávního i soukromoprávního sektoru a nabízely vzdělání ve všech stupních studia, které navštěvovaly především ženy (Machačová 1970).

V poválečném období bylo nutné nejen obnovit systém sociálně zdravotní péče, ale také zvýšit její úroveň, a to formou vysokoškolského studia vzdělávajícího sociální pracovníky pro řídicí funkce a na místa pedagogů na sociálních školách. Proto byla po krátkém úsilí založena dekretem prezidenta republiky ze dne 26. října 1945 Vysoká škola politická a sociální v Praze se sociální fakultou¹ a vládním nařízením z 21. prosince 1945 vydán statut této vysoké školy s cílem poskytovat teoretické i praktické vědomosti a znalosti z oblasti politické, sociální a novinářské. Součástí byla i sociální výchova posluchačů, která je měla naučit žít ve společnosti a pro společnost, a tak vychovávat jako praktické pracovníky pro uvedené obory a vědecké pracovníky pro jejich rozvoj (Vysoká škola politická a sociální v Praze 1946: 105–106). Škola měla pobočku v Brně, jíž později nahradila samostatná Vysoká škola sociální v Brně (první podnět podaly sociální pracovnice OSP) schválená zákonem z 24. června 1947 (Kodymová 2013). Kovářová (2000) se domnívá, že toto mělo příčinnou souvislost se zrušením Masarykovy školy, která byla do té doby vnímána jako poskytovatel vzdělávání částečně suplující vysokou školu.

VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI PO ROCE 1948

Po roce 1948 následovalo období nivelizace sociální práce s cílem profesi postupně utlumovat až k jejímu zániku. Argumentem pro tento krok byla komunistická ideologie označující sociální práci za buržoasní přežitek. Za zbytečnou profesi, která měla své místo v dobách tzv. třídních nerovností, za jejichž důsledek byly označeny veškeré jevy, na které se sociální práce v rámci chudínské později sociální péče koncentrovala. S odstraněním těchto nerovností měla vymizet nejen chudoba a nezaměstnanost, ale i zdravotní postižení, závislosti, trestná činnost a jiné. Sociální práce měla existovat pouze po dobu života těch, jejichž se výše uvedené jevy týkaly a nastaly u nich v důsledku života před revolučním rokem 1948 (Kodymová 2017: 18). Sociální

1 Pořad České televize: „Jak se bavili lidé v prvních letech a desetiletích po válce?“ díl „Škola v cirkuse“ ze dne 31. 12. 2014 nás seznamuje s nelehkými začátky této školy, která musela začít vyučovat v prostorách cirkusu Apollo na Letné (Praha 7), protože v době svého zřízení neměla k dispozici žádný prostor. Denní přednášky školy střídala večerní představení cirkusu (Kodymová 2017).

práce historicky zažila odstup mezi výzkumem a praxí, týkající se společenských věd a dalších předmětů v rámci výuky, která tak probíhala bez pevného vědeckého základu pro vlastní praxi sociální práce.

Takto ideologií vymezený přístup sice nebyl dlouho udržitelný, ale do roku 1956 se podařilo zrušit vzdělávací soustavu a ponechat jen jednu školu středního stupně vzdělávající maturanty sociální práce a zároveň fatálně omezit „akční radius“ profese (Kodymová 2017: 18).

Zrušení vzdělávací soustavy způsobilo (a) redukovanou úroveň vzdělávání sociálních pracovníků i nedostatečný počet absolventů potřebný k pokrytí základních nároků terénu a schodek v počtu pracovníků. (b) S plynutím času narůstající deficit vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků, odborníků na rozvoj teorií a účinných metod sociální práce, učitelů odborných předmětů sociální práce a odborníků pro koncepční a řídicí činnosti v sociálních oblastech všech resortů. (c) Nízké postavení a pracovní i finanční ohodnocení tisíců sociálních pracovníků. (d) Nedostatek profesně vzdělaných sociálních pracovníků v praxi způsoboval obsazování míst sociálních pracovníků laiky či jejich nahrazování kádrovými pracovníky (Schimmerlingová 1972; Kovářová 2000).

Protože se již od počátku rozvoje vzdělávací soustavy vždy výrazně angažoval spolek sdružující sociální pracovníky, bylo tomu i po roce 1948 stejně. Jen to byla Sekce sociálních pracovníků při České lékařské společnosti J. E. Purkyně (více o tom Kodymová 2017). Jedním z jejich cílů byla neutuchající obhajoba odpovídajícího profilu studia na existující škole (později školách), opětovný rozvoj vzdělávací soustavy v sociální práci a po částečné obnově, bránění místy se objevujícím snahám o jejich rušení. A po celé období normalizace snaha o znovunavrácení studia na vysokou školu. Od počátku sedmdesátých let sociální pracovnice ve spolupráci s dalšími odborníky vypracovaly tři projekty vysokoškolského programu sociální práce.

Argumentaci o potřebě znovunavrácení vzdělávání na vysoké školy značně podpořilo i to, že byla v r. 1951 sociální práce Komisí pro sociální rozvoj OSN uznána za vědní disciplínu a toutéž komisí bylo koncem šedesátých let doporučeno všem členským státům zajistit sociální práci v územních celcích i podnicích a rozvoj sociálního školství. Následovaly: Porada ministrů práce a sociálních věcí v r. 1968 v New Yorku akcentující význam systematického vzdělávání odborníků pro sociální zabezpečení a sociální práci a v Moskvě pak v r. 1971 pod záštitou Komise pro sociální rozvoj Organizace spojených národů realizovaný Seminář o sociální práci v průmyslu (Novotná, Šálková 1976).

V roce 1964 bylo Směrnicemi ÚV KSČ nařízeno přehodnocení československého vzdělávacího systému a rozvoj školství jimi byl směřován k rozšíření odborného vzdělání o poznatky ze společenských a humanitních směrů věd. Práce na studijních plánech měly být dokončeny v r. 1970. Toho využily sociální pracovnice a posílily svou snahu o rozvoj systému vzdělávání v sociální práci s argumentem, že úroveň služeb sociálního zabezpečení prováděných Okresními správami zabezpečení národních výborů a úroveň sociální práce v podnicích není pro nedostatek odborných pracovníků na potřebné výši. Klíčovými argumenty byla nutnost realizovat odbornou sociální práci a progresivní sociální politiku, jejíž koncepce byla formulována na základě: narůstání sociálních problémů, nepříznivého populačního vývoje, bytové otázky, zvyšující se rozvodovosti a delikvence i nedostatečné péče o seniory.

S příchodem politického uvolňování v Československu a snahou o „komunismus s lidskou tvář“ nastalo období velmi příznivé pro podporu a opětovný rozvoj sociální péče i sociální práce. Podpora realizace sociální politiky na vysoké odborné úrovni se promítla i do akčního programu KSČ i programových prohlášení federální i národní vlády, které uznaly sociální politiku pro hospodářský rozvoj nezbytnou a při správném provádění efektivně pracující s vloženými náklady (což byla reakce na zanedbávání sociální práce a politiky, které vyvolává zpětně ekonomické potíže) (Kovářová, 2000).

Jeden ze dvou neakceptovaných projektů byl koncipován pro zavedení vysokoškolského vzdělávání v profesi sociální práce při nově vznikající koncepci vzdělávání Fakulty sociálních věd a publicistiky UK. Na tu se v červnu 1968 obrátilo ministerstvo práce a sociálních věcí s požadavkem zahájení příprav studia vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků. Fakulta následně vytvořila skupinu pracovníků složenou z odborníků fakulty, pedagogických pracovníků střední školy sociálně právní, ministerstva práce a sociálních věcí a dalších z pracovišť, která se zabývala se sociální problematikou. Vzniklá skupina odborníků nashromáždila od července 1968 do února 1969 domácí i zahraniční materiály o koncepci sociální politiky, společenské potřebě sociálních pracovníků a jejich vzdělávání s tím, že informace potvrdily deklarovanou potřebu vybudování vysokoškolského studia sociálních pracovníků a napomohly konstrukci vzdělávacího plánu.

Obor měl být vytvořen na základě následujících disciplín:

- Teoretického sociálně vědního základu oboru: sociologie, pedagogika dospělých, psychologie.
- Teoretických disciplín sociální práce zejména: sociální politika, demografie, teorie a metody sociální práce, sociální patologie.
- Aplikovaných disciplín sociální práce zejména: sociální práce v rodině, péče o děti a mládež, podniková sociální práce, sociální gerontologie, péče o desintegrované osoby, péče o nemocné a invalidní občany, bytová péče aj.
- Pomocných disciplín zejména právních a zdravotnických (Šálková 1969a).

Studium bylo plánováno jako ryze dvouoborové s uvažovanou kombinací sociální práce se studiem sociologie nebo s oborem výchova a vzdělávání dospělých.

Uplatnění absolventů bylo očekáváno v samostatných odborných a řídicích funkcích, zejména:

- v organizacích a všech odvětvích, a to při sociálních analýzách a plánovitém řízení personálního a sociálního rozvoje, při organizování a řízení všech sociálních a personálních činností, včetně individuální a skupinové sociální práce apod.,
- diagnostické a terapeutické sociální činnosti, řízení úseků sociální péče, ústavů a zařízení sociální péče, v odborech sociálních věcí, pro vnitřní záležitosti, pracovních sil národních výborů apod.,
- v organizacích resortu spravedlnosti, vnitra, školství a zdravotnictví, ve všech zařízeních a agendách orientovaných na sociální problematiku (diagnostické domovy, dětské domovy, ústavy nápravné výchovy, střediska postpenitenciární péče, sociální oddělení nemocnic a zdravotnických zařízení apod.), ve výzkum-

ných ústavech při zpracování sociálních analýz, sociálně orientovaných výzkumných úkolech apod.

- Po získání pedagogické kvalifikace podle příslušných předpisů ministerstev školství, mládeže a tělovýchovy ČSR a SSR se absolventi měli uplatnit i jako učitelé na středních školách sociálně právních, resp. výuce v rámci studijního oboru „sociálně právní činnosti“ a po získání vědecké hodnosti jako pedagogičtí nebo výzkumní pracovníci na vysokých školách (Šálková 1969 b).

Vzhledem k tomu, že se záměr v daném období nezdařilo realizovat, zůstalo základní formou přípravy sociálních pracovníků studium na středních sociálně právních školách. Které si pak absolventi mohli doplnit podle oblasti působnosti pracoviště, a to v rámci vzdělávacích činností příslušného resortu nebo krajského národního výboru. Později bylo s rozvojem podnikové sociální práce zorganizováno několik úspěšných dvouletých specializačních kurzů pro sociální pracovníky z podniků. Vznik se souhlasem bývalého ministerstva školství Československé socialistické republiky umožnila dohoda Federálního ministerstva práce a sociálních věcí a Domu techniky Pardubice Československé vědeckotechnické společnosti ve spolupráci se Sociálně právní školou v Praze a dalšími školami východočeského kraje. Tím ale nemohla být nahrazena potřeba vysokoškolského studia zaměřeného na sociální práci a sociální rozvoj a na výchovu vysokoškolsky vzdělaných učitelů specializovaných pro výuku sociálních předmětů, zejména metod sociální práce a vedení odborné praxe uskutečňované na národních výborech, sociálních institucích a podnicích. Zejména ve druhém případě se jednalo o již palčivý problém, neboť většina vysokoškolsky vzdělaných sociálních pracovníků, která byla graduována pro výuku sociální práce na původních vysokých školách, byla již z věkových důvodů mimo aktivní činnost.

Obsah zákona o sociálním zabezpečení a formulace úkolů v sociální oblasti uvedených v návrhu Směrnice hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR pro období 6. pětiletého plánu podnítila opětovnou deklaraci potřeby zvyšovat odbornou kvalifikaci sociálních pracovníků. Jedině ti mohli rozvíjet metody sociální práce na úseku péče o mládež, v prevenci trestné činnosti mládeže či v péči o staré občany a občany těžce zdravotně poškozené nebo při resocializaci občanů, kteří se opět zařazují do pracovního procesu a společenského života po výkonu trestu odnětí svobody apod. Požadavek byl podložen alarmujícími výsledky celostátního statistického šetření provedeného z podnětu FMPSV k 31. březnu 1974. Výzkumným šetřením byly identifikované nedostatky kvalifikace pro činnosti na úseku práce s lidmi. V útvarch péče o pracovníky v organizacích bylo začleněno 11 600 osob, pouze 7 % mělo vysokoškolské vzdělání (tj. 804 pracovníků, z nichž pouze 16 mělo vysokoškolské vzdělání sociálního směru), 33 % úplné středoškolské vzdělání (tj. 383 032 pracovníků, z nichž pouze 228 mělo vzdělání sociálního směru), zbývajících 60 % pracovníků mělo nižší střední nebo pouze základní vzdělání. Přičemž nároky na zvyšování odborné úrovně pracovníků v sociální oblasti, a tedy i sociálních pracovníků zabezpečovaly národní výbory, podniky a některé další instituce formou krátkodobých kurzů, kterými aktualizovaly informace potřebné pro výkon práce. Tímto ale nemohly naplnit požadavky systematicky rozvíjeného poznání z oblasti společenských věd a jeho aplikace v praxi sociální péče a práce. Proto Federální ministerstvo práce a sociálních věcí předložilo v r. 1983 bývalým ministerstvům školství České a Slovenské republiky k reali-

zaci návrh na zdokonalení systému dalšího vzdělávání odborníků pro sociální rozvoj, včetně sociální práce. Návrh mezi dalšími kroky obsahoval i úpravu učebního plánu posledních dvou ročníků studijního oboru 72-22-8 „Výchova a vzdělávání dospělých“ pro specializaci určitého počtu absolventů na sociální práci, sociální rozvoj a úkoly kádrové a personální práce, a to na filozofických fakultách univerzit v Praze, Bratislavě, Olomouci a Košicích (Zpráva z prvního třístranného kolokvia škola sociální práce Československé socialistické republiky Maďarské lidové republiky a Rakouska 26. října 1989 Československé socialistické republiky ve Štítně).

Mezi důvody výběru oboru „Výchova a vzdělávání dospělých“ lze jmenovat tyto dva dominantní: (a) vývoj vlivu blízkých oborů na zaměření sociální péče a sociální práce a (b) skladba předmětů studijního plánu „Výchovy a vzdělávání dospělých“.

Ad (a) Ve sledovaném období se na zaměření sociální péče a sociální práce vystřídal vliv několika blízkých oborů, podle kterých je popisováno pojetí jednotlivých škol. V Československu začala M. Krakešová již během druhé světové války rozvíjet *psychologicko-výchovné pojetí*, které rozšiřovalo sociologické pojetí M. Richmondové o důraz na poznání psychických vlastností klienta s cílem najít pomocí tzv. psychogenetického rozhovoru v jeho minulosti příčiny deviantního vývoje, „destruktivní zkušenosti“ osudového rázu, které vedly ke klientovu duševnímu zvratu. A na rozdíl od psychoanalytického pojetí tyto příčiny nehledala jen v útlém dětství, ale ve všech základních životních obdobích člověka. M. Krakešová vyšla z předpokladu, že lidé se sociálně deviantními stali teprve v průběhu života a v kontextu poznání příčinných vlivů klientova „selhání“ pak navrhuje sociálním pracovníkům psychologicko-výchovné působení, které připomíná spíše učitele nebo vychovatele než psychoterapeuta. S klientem sociální pracovník navazuje vztah důvěry a respektu a vytváří pro něj nové výchovné příležitosti k odstranění špatných návyků získaných předchozími negativními vlivy. A pokud to sociální pracovník považuje za vhodné a nezbytné, volí autoritativní přístup. Později se objevil novější *psychoterapeutický postup*, zvaný terapie realitou, kterou sám autor (W. Glasser psychiatr působící v USA) považoval za speciální druh výchovy a učení k efektivnějšímu způsobu života. Jedná se o metodu v mnoha ohledech protikladnou freudovské psychoanalýze, ale v několika směrech podobné psychologicko-výchovné sociální práci M. Krakešové. Oba přístupy ke klientovi vychází ze základních lidských potřeb, zdůrazňují nutnost vřelého vztahu k terapeutovi, který na pacienta působí výchovně; učí jej efektivnějšímu způsobu života a převážně pracují s pacientovou přítomností a budoucností (Pavlok a kol. 1974)

Ad (b) Výchova a vzdělávání dospělých jako studijní obor, v jehož společensko-vědní struktuře předmětů převažovaly pedagogické, psychologické, sociálně psychologické a sociologické a sociálně politické aspekty, nabídl vyhovující rámce pro doplnění tohoto studia o další poznatky potřebné pro řídicí, koncepční a výkonné činnosti ve všech úsecích sociální práce. A to jak pro formou odborných stáží a praktických cvičení, tak i seminárních, ročníkových i diplomových prací zaměřených na sociální politiku, metody sociální práce a sociální rozvoj v organizacích i národních výběrech, tak aby studující mohli naplnit vypracovaný profil absolventa sociální práce, který měl:

- Mít hlubší vědomosti z oblasti národohospodářského plánování a řízení, plánování a řízení personálního a sociálního rozvoje v podnicích a území, českosloven-

ského práva, demografie, základů zdravotních nauk, metod kádrové a personální práce, sociální politiky a systému jejího provádění po linii odvětví i národních výborů, sociální diagnostiky a terapie, metod sociální práce se společenskými celky, skupinami i jednotlivci, zejména ve vztahu k dětem, mládeži, rodinám, pracovníkům, starým a zdravotně postiženým občanům i občanům ohroženým nežádoucími sociálními jevy apod.

- Mít znalosti metod financování sociálního rozvoje, způsobů aplikace matematicko-statistických metod a využití výpočetní techniky pro potřeby sociálního rozvoje apod.
- Získat poznatky potřebné pro spolupráci s jinými odborníky, zejména lékaři, psychology, právníky, pedagogy, hospodářskými pracovníky a funkcionáři společenských organizací, zejména ROH, při řešení úkolů sociálního rozvoje, pro aplikaci metod sociální práce při vytváření příznivých vztahů mezi lidmi, mezi lidmi a hmotným prostředím i vztahů k hodnotám společnosti a získat hlubší zájem o sociální problémy člověka, zájem na iniciativním a aktivním podílu na řešení závažných sociálních potřeb jedinců, skupin nebo kolektivů a o účast na veřejně politickém životě společnosti (Novotná, Šálková 1976).

Po mnoha obtížích se podařilo prosadit do pedagogických dokumentů studijního oboru „výchova a vzdělávání“ nové poznatky a při katedře Výchovy a vzdělávání dospělých na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze založit nové specializační studium sociální práce a sociálního rozvoje pro akademický rok 1988/89.

ZÁVĚR

V říjnu 1989 zorganizovala Střední škola sociální právní v Praze 10 ve Štiříně Třístranné kolokvium škol sociální práce Československé socialistické republiky, Maďarské lidové republiky a Rakouska s cílem společně vypracovat návrh obsahu přípravy sociálních pracovníků na školách sociální práce a další směr zdokonalení stávajícího stavu. Ve zprávě vypracované Federálním ministerstvem práce a sociálních věcí je uveden i tehdy aktuální stav československého sociálního školství: jedna dvouletá nástavbová škola denního i dálkového studia — Střední škola v Praze, při pěti středních ekonomických školách v jiných městech jako třída se zaměřením na sociálně právní činnost, v rámci vysokoškolského studia v počátcích ve formě specializace na sociální zabezpečení v pátém ročníku na právnické fakultě a ve čtvrtém ročníku katedry Výchovy a vzdělávání dospělých na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (po roce 1990 se vydělila jako samostatná katedra s jednooborovým studiem). Ne zcela úplná rekonstrukce původního vzdělávání likvidovaného v průběhu první poloviny padesátých let dvacátého století trvala více než tři dekády. Na větším prostoru by bylo možné zdůraznit fakt, že po celou tu dobu snah a vypracovávání obrovského množství podkladového materiálu zejména tří ucelených koncepcí vysokoškolského vzdělávání (zde zúženo, ale rekonstrukce a rozvoj se týkaly celého systému pregraduálního i postgraduálního systému vzdělávání) byl primárně aktivní spolek sociálních pracovníků (bez ohledu na jeho aktuální formu a název, nyní Společnost sociálních pracovníků). Po celé popsané období byl kladen důraz na indivi-

duální metody sociální práce v jejich diagnostických a terapeutických fázích a provázání teorie a praxe uvnitř studijních plánů.

LITERATURA

- KODYMOVÁ, P. 2013. *Historie české sociální práce v letech 1918–1948*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-22-56-9
- KODYMOVÁ, P. 2017. Spolek sociálních pracovníků a jeho cesta dějinami české sociální práce. *Listy sociální práce*. 2017, č. 4, s. 7. ISSN 2336-2332
- KOVÁŘOVÁ, E. 2000. *Význam sociální práce a její nezastupitelnost při dosahování sociální politiky*. Podklad konferenčního příspěvku. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- MACHAČOVÁ, M. 1970. *Jak se vyvíjelo sociální a sociálně zdravotní školství na našem území od vzniku první republiky do konce okupace*. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- NOVOTNÁ, V., ŠÁLKOVÁ, H. 1976. *Význam vysokoškolské kvalifikace pro rozvoj sociální práce*. Sdělení na pracovním dni sekce sociálních pracovníků 12. 3. 1976 v Praze. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- PAVLOK, V. a kol. 1974. *Péče o občany společensky nepřízpůsobené. Metodická pomůcka pro pracovníky národních výborů — praktická část*. Praha: MPSV ČSR.
- ŠÁLKOVÁ, H. 1969a. *Zdůvodnění návrhu na zřízení vysokoškolského studia sociálních pracovníků na fakultě sociálních věd a publicistiky UK*. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- ŠÁLKOVÁ, H., 1969b. Příloha č. 1. In: *Zdůvodnění návrhu na zřízení vysokoškolského studia sociálních pracovníků na fakultě sociálních věd a publicistiky UK*. Strojopis. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.
- SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1972. *Metody sociální práce se starými lidmi*. Praha: MPSV ČSR, VÚPSV, sign. G 3294.
- VOSTŘEBALOVÁ, V. 1930. *Povolání sociální pracovnice*. *Národní politika*. 1930, 22. Červen.
- Vysoká škola politická a sociální v Praze., [online]. ČKD, 1946/2 [vid. 2017-12-10]., cit dle: Dostupné z: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=22130>
- Zpráva z prvního třístranného kolokvia škola sociální práce Československé socialistické republiky Maďarské lidové republiky a Rakouska 26. října 1989 Československé socialistické republiky ve Štítně. Archiv Společnosti sociálních pracovníků.